

Magyar zsidó menekültek és magyar zsidó tömegsírok a második világháború utáni Ausztriában

Schwarcz Viktor tevékenysége 1945 és 1950 között

1946. április 10-én a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya őrizetbe vette Schwarcz Vikort (született Kiskőrösön 1904. december 7-én).¹ Az ellene felhozott vádak a következők voltak: tiltott határátlépés (1940:XVIII. tc. 10. § 2. kitétele), valamint a magyar állam nemzetközi megbecsülésének csorbítása (1921:III. tc. 7. §, ill. 1946:VII. tc. 4. §).² Ki volt Schwarcz Viktor és mi állt e súlyos vádak mögött?

Rendőrségi kihallgatása során, 1946. június 4-én Schwarcz a következőket mondta önmagáról és háború utáni tevékenységéről:³ A háború előtt Kiskőrösön gazdálkodott, onnan deportálták 1944-ben. Bécsben szabadult fel 1945 áprilisában, ahonnan visszatért Magyarországra, és a budapesti székhelyű, zsidó deportáltakat és munkaszolgálatosokat segítő szervezetnél, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottságnál (DEGOB) kezdett dolgozni.⁴ Még 1945-ben újra Bécsbe utazott, ahol megszervezte a DEGOB bécsi kirendeltségét, melynek legfőbb feladata a repatriálás volt. E kirendeltség – a *Landesfürsorge Komitee für Ungarische Deportierte* – 1945. június elejétől működött Schwarcz vezetésével Bécsben. A kirendeltség helyettes vezetője Dr. Neufeld Ervinné (szül. Gárdos Magda) volt. A DEGOB budapesti központjának megbízásából a kirendeltség azoknak a Magyarországról Nyugatra deportáltaknak az ügyeit intézte, akik Bécsen keresztül utaztak vissza Magyarországra. Őket segítette a hazajutásban, valamint lakással és étellel szolgált részükre. A kirendeltség csoportos igazolvánnyal látta el a hazautazókat, amely igazolta, hogy volt deportáltakról van szó. Ezzel az igazolvánnyal a vonaton utazók szabadon átlépheték az osztrák–magyar határt.

A kirendeltség néhány esetben – Schwarcz szerint 10-15 alkalommal – nem csupán volt deportáltaknak adott magyarországi visszautazási engedélyt vagy deportált-igazolást, hanem olyanoknak is, akik egyszer már visszatértek Magyarországra, de hozzátartozójuk felkutatása miatt, halotti igazolványok beszerzése végett vagy üzleti ügyekben (volt bécsi lakosként) az osztrák fővárosban tartózkodtak.

Kihallgatása során Schwarcz beismerte, hogy 1946 januárjától kezdve tudott a Magyarországról illegálisan kivándorlókról és azok Bécsbe érkező csoportjairól. Azt azonban tagadta, hogy kivándoroltatásukban, kinti tartózkodásuk szervezésében és továbbjuttatásukban a kirendeltségnek bármi szerepe lett volna, annak ellenére, hogy mindezek lebonyolításáról pontos ismeretei voltak. Azt ugyan elismerte, hogy e csoportokban hamis okmányokkal érkeztek zsidó kivándorlók, de állítása szerint azt nem tudta, hogy ezek az emberek Magyarországot illegálisan, hamis papírjaikkal, mint idegen állampolgárok hagyták el.

A zsidó kivándorlókat Bécsben a Rothschildspitalban helyezték el, elhelyezésükről és továbbjutásukról a bécsi *Bricha* gondoskodott.⁵ Vezetőivel Schwarcz többször is tárgyalt. Összeköttetése volt ugyanakkor a budapesti *Bricha* vezetőivel is. A Magyarországról érkező csoportok kíséreléssel érkeztek Bécsbe, Schwarcz hét nevet említett. Közülük 3-4-nek adott a visszautazáshoz szükséges iratokat, mellyel ők többször is átlépheték a határt.

A magyar hatóságok szemében ugyanakkor a *Bricha* embercsempészetnek minősült. A Schwarcz vezette bécsi DEGOB-kirendeltség által kiállított iratokkal a csoportok kísérői a politikai rendőrség értelmezése szerint tiltott határátlépést hajtottak végre.

Schwarcz kihallgatása során azt is beismerte, hogy a magyarországi zsidó kivándorlásról minden felhatalmazás nélkül tárgyalt Ausztriában élő külföldiekkel. Ugyancsak hivatalos magyarországi felhatalmazás nélkül tárgyalt az elhurcolt zsidó vagyonról is, de a folyamatról tájékoztatta a magyar kormányköröket.⁶

Beszélt arról is, hogy a DEGOB-kirendeltség vezetőjeként folyamatosan kapott jelentéseket a magyarországi zsidóság helyzetéről, részben a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájától, részben pedig a Jointtól. Így jutottak a birtokába 1946 során az ózdi, sajószentpéteri és más zsidóellenes zavargásokról szóló jegyzőkönyvek is.⁷ Schwarcz azt azonban tagadta, hogy ezeket a dokumentumokat külföldiek informálására használta volna, vagyis nem csorbíthatta Magyarország nemzetközi tekintélyét.

Jól tükrözi a korabeli politikai hatalom hozzáállását a holokausztot túlélte és Magyarországon új életet kezdő zsidó közösséghez az a tény, hogy az ország nemzetközi tekintélye csorbításának tekintette azt, ha külföldön kitudódik, hogy 1945–1946-ban zsidóellenes megmozdulásokra, sőt véres zavargásokra és pogromokra került sor. A kormányzati felfogás szerint nem a zsidóellenes megmozdulások ártottak az ország tekintélyének, hanem az, ha esetlegesen kitudódtak. Schwarcz Viktort végül az ellene felhozott vádak alól a Népügyészség még 1946-ban felmentette, és szabadlára kerülve visszatérhetett Bécsbe.

A jeruzsálemi Yad Vashem Levéltárban őrzött iratok tanúbizonysága szerint azonban Schwarcznak jóval jelentősebb szerepe volt a *Brichában*, mint amennyit arról ő maga elárult kihallgatóinak. Valójában a bécsi *Bricha* egyik vezető alakja volt.

Bécsbe 1945 nyarán tömegesen érkeztek a Kelet-Európából menekülő zsidó kivándorlók, akik az osztrák fővároson keresztül próbáltak ausztriai, illetve németországi hontalantáborokba jutni. Onnan pedig leginkább Palesztinába és a tengerentúlra vándoroltak tovább. Segítésükre már 1945 augusztusában megalakult a Bronislaw Teichholz vezette *Internationales Komitee für durchreisende jüdische KZ-ler und Flüchtlinge* (1946-tól *Internationales Komitee für jüdische KZ-ler und Flüchtlinge*, rövid néven IK). Az IK öttagú vezető testületében dolgozott Schwarcz Viktor is.⁸ Az IK 1945. augusztus 24-én tartott vezetőségi ülésén azt is eldöntötték, hogy a három, Bécsben működő és nemzeti alapon szerveződő segítő-bizottság, a magyar DEGOB kirendeltség (szóhasználatukban *Ungarischer Landesverband*), illetve a hasonló lengyel és román segélyszervezetek hogyan osszák fel egymás között a zsidó menekültek gondozását. A megállapodás szerint a DEGOB-kirendeltség hatáskörébe kerültek a magyarokon kívül a jugoszláv, holland, belga, spanyol és német menekültek ügyei.⁹

Az IK 1945–1946-os tevékenységét összegző jelentésből az is kiderül, hogy a DEGOB kirendeltség ebben az időszakban összesen 5240 menekült ügyét intézte, miközben az IK egésze több mint 99 ezer emberről gondoskodott. Az 5240 zsidó kivándorló megoszlása a következő volt: 4440 magyarországi, 500 romániai, 200 lengyelországi és 100 egyéb helyről érkezett. 1945–1946 során ugyanakkor a kirendeltség egyáltalán nem minden Magyarországról érkezett menekült ügyét intézte. A jelentés szerint ugyanis 1945 júliusa és 1946 decembere között összesen 17 364 magyarországi zsidó érkezett Bécsbe (köztük a kirendeltség által is nyilvántartott 4440 ember), és ezzel a második legnépesebb zsidó menekültcsoportot alkották az osztrák fővárosban. Legmagasabb számban ezekben az években Lengyelországból érkeztek menekültek, összesen 78 378 ember. A Lengyelországból elmenekültek több mint 70 százaléka (!), 55 131 ember az 1946. július eleji kielcei pogrom¹⁰ utáni három hónapban (július–szeptember) érkezett Bécsbe.¹¹

Hogy 1946 során a Magyarországról érkezett zsidó menekültek milyen jelentős arányban képviseltették magukat a Bécsben tartózkodó kivándorlásra várók között, közvetve a menekültek központjaként funkcionáló Rothschildspitalban 1946. április 16-án tartott széderesti programból is kiderül. Az est kulturális programjának részeként ugyanis a gyerekek magyar táncokat is bemutattak.¹²

1945–1946 folyamán tehát a DEGOB-kirendeltségnek és Schwarcz Viktornak személyesen is a bécsi *Brichá*ban központi szerepe volt. A kelet-európai zsidók háborút követő kivándorlásának legnagyobb hulláma 1945–1947 között lezajlott. Nem meglepő tehát, hogy 1948-ban a magyarországi rendőrségi ügye ellenére továbbra is aktív Schwarczot már egy másik szervezet élén találjuk Bécsben. Míg 1945-től kezdve néhány éven át leginkább a zsidó túlélőkkel és az elrabolt zsidó vagyonnal foglalkozott (előbbivel igen sikeresen, míg utóbbival minden kézzelfogható eredmény nélkül), addig 1948-tól kezdve az Ausztriában található magyar zsidó tömegsírok feltárása, a meggyilkoltak beazonosítása és a holttestek exhumálása állt tevékenységének középpontjában.

Egy 1948 decemberében a bécsi magyar követségnek írt jelentéséből jól rekonstruálható, hogy az általa alapított szervezet, a bécsi székhelyű *Jüdisches K.Z.-Grabstätten-Eruierungs- und Fürsorgekomitee* mit tett megalakulása első évében.¹³

Jelentésében Schwarcz először rövid történeti összefoglalóban ismertette, hogy hogyan is kerültek magyarországi deportáltak tömegei a holokauszt idején Ausztriába, és miért vannak tömegsíraik szerte az egész ország területén. Majd részletesen kifejtette a még hátralévő feladatokat:

„Köztudomású, hogy az 1944 év nyarán és őszén 60-80,000 magyar zsidót (valamint az akkori Erdély és Szlovákia területéről származó) deportáltak részben vagonokban, részben gyalog az osztrák-magyar határ mentén építendő ún. Ostwall kényszermunkájának elvégzésére.¹⁴ A szovjet hadsereg előrenyomulása folytán ezeket a munkástömegeket tovább hurcolták az ún. két »halálmars«-ra, Mauthausen és Gusen koncentrációs táborai felé. A gyengélkedőket, kimerülteket és betegeket útközben agyonlőtték vagy az útszélen hagyták, igen nagy százaléka ezen tömegeknek különböző járványos betegségek folytán pusztult el a baraklagerekben, a határ mentén.

Az a tény, hogy sokezer deportáltunk egyéni vagy tömegsírja hever az osztrák állam területén rendezetlenül, gondozatlanul, jeltelen gödrökben, útszéleken és erdőkben, indított engem arra, hogy bizottságot létesítsünk e sírok felkutatására és végleges rendezésére, hogy deportáltjaink tetemei az őket megillető hősi temetőben helyeztessenek el, örök nyugvóhelyükül.

Bizottságunk az összes osztrák zsidó szervezetek részvételével, a wieni Izr. Hitközség védnöksége alatt f. évi február 10-én alakult meg, a fentírt célkitűzéssel. Az osztrák kormány belügyminisztere az R.E. 43.733-9/48 sz., míg népjóléti minisztere a V 31.349-17/48 sz. rendeleteivel biztosította zavartalan működésünket és nyújtott hathatós hivatalos támogatást. Ezek segítségével sikerült kutatómunkánkat f. év nyarán befejeznünk és megállapítanunk, hogy Ausztria négy tartománya területén a köv. egyéni és tömegsírai vannak főleg magyar deportáltaknak:

	Egyéni sír	Tömegsír	Rendezett	Község	Összesen
Niederösterreich	11	11	6	28	34 sír
Burgenland	5	16	1	22	36 sír
Oberösterreich	2	34	5	41	62 sír
Steiermark	27 (65)	8	16	51	92 sír
Salzburg-Tirol	9	4	8	5	13 sír

Összesen	54	73	36	147	237 sír
-----------------	-----------	-----------	-----------	------------	----------------

A kimutatott 147 község közül kb. 20 községben történtek már exhumálások, átszállítások, vagy helyi sírrendezések, összesen 36 sírt hozattunk mi vagy helyi hatóságok rendbe. Hátra van még kb. 125 osztrák községben egyéni vagy tömegsírok rendezése, exhumálása vagy átszállítása egyházi vagy hősi temetőkbe, illetőleg a helyszínen ilyenek létesítése, felavatása.

[...]

Bizottságunk a kutatás-felderítés nehéz és költséges munkájához a Joint-szervezettől kapott némi anyagi támogatást, de ma, amikor már az összes adatok kartotékozva irodánkban vannak és ez adatok alapján pontos térképezéseket is végeztünk, sőt, költségvetést is állítottunk össze, a Joint, amelynek védnöksége alatt alakultunk meg (éppen az anyagi támogatás reményében volt erre szükség) kijelentette, hogy csak oly mértékben van módjában bizottságunkat támogatni, amilyen mértékben a magyar és az osztrák hivatalos szervek ezen akciónkat támogatják. 15

A még rendezésre stb. váró 125 községben összesen kb. 200 sírban még mindig kb. 4.000 deportált teteme exhumálandó és szállítandó át más temetőkbe a f. tél folyamán.

A rendezett 36 sír közül:

Felixdorfban kb. 2.000
 Lichtenwörtben kb. 250 (Mo.-ra szállítva)
 Randeggben kb. 100 (Mo.-ra szállítva)
 Zentralfrdhf. [Zentralfriedhof] Wien 38
 Thennebergben 15 (Bécsbe szállítva)
 Priel-Persenbeug 223
 Gunskirchenben 6.500
 Hörschingben 3.000
 Welsben 1.135
 Linzben 345
 Deutschkreuzben 330
 Eisenerzben 3.500 deportált teteme nyert végleges nyugvóhelyet.

A még rendezetlen 200 sírral kapcsolatos exhumálási, átszállítási és újraeltemetési költségek előre láthatólag a következők lesznek:

- 1) 200 sír á[tlag] 20 tetem exhum. költsége: S[chilling] 80.000
 - 2) Illeték és bélyegköltségek, 4000 tetem á[tlag] 42: 168.000
 - 3) Teherautó átszáll[ítási] költs[égek] átlag 200 km-es útvonalon, 125 községből a közel fekvő temetőkbe vagy a 4 tart[ományi] fővárosba: 75.000
 - 4) 6 nagy tömegsír-kerítés építése stb.: 90.000
 - 5) 4000 tetem eltemetési költsége és sírrendezés: 40.000
 - 6) Adminisztrációs, utazási költs[égek] 6 hónapra: 20.000
 - 7) Betegsegélyző, adó, apró kiadások 6 hónapra: 5.000
 - 8) Wieni, grázi, linzi, goiserni és más 5 községben, ahol tömegsírok létesíttetnek, emlékművek létesítése: 50.000
 - 9) Egyházi szertartásokkal kapcsolatos költs[égek]: 12.000
- Összesen: 540.000 S[chilling]

Az 1948 áprilisában Budapesten a magyar hivatalos zsidó karitatív szervezetek és a zsidóság hivatalos szervei képviselőinek jelenlétében részvételemmel megtartott értekezleten kialakult az a felfogás, hogy Magyarországra való hazaszállításokat nem szorgalmazzuk és minden deportáltunkat a fentebb vázolt irányelvek alapján helyezzük végső nyugalomra. De ugyanakkor az is, hogy e szervezetek hajlandók bizonyos

összeggel hozzájárulni a költségekhez, ha ehhez a Nemzeti Bank illetve a Gazdasági Főtanács engedélyt ad. Ez esetben valószínűleg társadalmi gyűjtést kívánnak végezni és megfelelő engedéllyel a pénzt nekünk átutalják. Szóbeli kérésemre a Gazdasági Főtanács úgy nyilatkozott, hogy nem zárkóznak el cca. 200.000 forintnak részünkre való átutalása elől.

Minthogy a fentebbiek szerint a Jointttól való anyagi támogatást a szükségelt összeg 1/3-
a erejéig csak akkor remélhetjük, ha úgy a magyar, mint az osztrák hivatalos szervek is
ugyanennyi összeget vállalnak magukra, ezért tisztelettel arra kérem Bizottságunk
nevében a t. Követséget, szíveskedjék ilyen értelemben informálni a magyar Kormányt
és a rendelkezésére álló eszközzel az osztrák Kormánytól elérni, hogy a céljaink
végrehajtásához szükséges összeg 1/3 részét az ügyis rendelkezésére álló
Kriegsopferfürsorge-alap terhére nekünk soron kívül utalják ki. Ugyanakkor azt is
kérhetjük az osztrák Kormánytól, illetőleg az egyes Bundesland-ok főnökeitől, hogy a
budgetjük terhére az egyes községekben szükséges fizikai munkálatokat elvégeztessék
ezen exhumálásokkal kapcsolatban, és hogy az illetékeket generálisan engedjék el. Ilyen
szellemű rendelkezéseket az összes érdekelt államok hoztak már (l. illetékmentes
hullaszállítási engedély, csökkentett tarifájú vasúti szállítás stb.).

[...]

Tisztelettel kérem, hogy jelentésemet tudomásul venni és a szükségesnek tartott
lépéseket úgy az osztrák Kormányzat, mint a magyar Hatóságok felé mielőbb megtenni
szíveskedjenek. Feladatunknak, melyet tiszteletbeli munka formájában kívánunk eleget
tenni, csak úgy tudunk megfelelni, ha a magyar hatóságok messzemenő támogatását
élvezzük.

Bécs, 1948. december hó 8-án

Tisztelettel:
A Bizottság vezetője,
Schwarcz Viktor"

A Munkaszolgálatosok Országos Antifasiszta Szövetsége vezetőinek Schwarcz Viktornak
küldött, 1948. április 23-án kelt leveléből kiderül, hogy az ugyanabban a hónapban
tartott magyarországi értekezleten mely szervezetek vettek részt, és milyen döntést
hoztak:

„A magyarországi zsidóság képviselői (Stöckler Lajos az Országos Iroda elnöke, Dr.
Kurzweil az Iroda igazgatója, Dr. Reiner Imre az Orthodox Iroda alelnök-jogtanácsosa,
Trebitsch Márkus a Chevra főtitkára, Simor Dezső Szövetségünk üv. elnöke) f. hó 20-án
ültek össze, hogy jelentésemet és az én beszámolómat meghallgatva, a kérdésben állást
foglaljanak.

[...]

Mint konkrétum [...] a bizottság tudomásul vette, hogy Szövetségünk a további
exhumációkat nem végzi, és a magyarországi már jelentéktelen kis számú sírok
rendezését egységesen látja el.

Az ausztriai sírok rendezése ügyében az a vélemény alakult ki, hogy lehetőség szerint a
15-20 mártírnál többet tartalmazó tömegsírokat a magyar mintára ott helyben rendezzék
és az exhumációt csak ott végezzék, ahol a sírok rendezésére és ápolására mód nem
nyílik.

Amennyiben a hozzátartozók a mártírok tetemeinek hazahozatalát kívánnák, úgy erkölcsi
támogatást kapnak.”

Az 1948. áprilisi értekezletet követően Schwarcz kiterjedt levelezést folytatott ausztriai
és magyar állami szervekkel, zsidó hitközségekkel, zsidó szervezetekkel és

magánszemélyekkel a sírhelyek felkutatása, a holttestek esetenkénti exhumálása és újratemetése, valamint az emlékhelyek kialakítása ügyében.

Hogy munkája során milyen nehézségekkel találkozott, szinte naponta, jól példázza az alábbi eset. A felmerült problémák részben ugyan a bürokrácia számlájára írhatók (az exhumálás és a holttestek elszállítása egy országból egy másikba mindig is bonyolult adminisztrációs művelet volt), sokkal fontosabb azonban, hogy csaknem minden esetben jól tetten érhető az érintett állami szervek és helyi közösségek felelősségelhárító mechanizmusa alig néhány évvel a történetek, jelen esetben magyarországi zsidó deportáltak ausztriai lemészárlását követően.

Az ausztriai Donnerskirchenbe (Fertőfehéregyháza) 1944. december végén érkezett 750 munkaszolgálatos, akiket a keleti frontról hoztak Kassán keresztül. Kassáról a vonatút 10 vagy 14 napig tartott, a borzalmas utazásról így írt egy Beregszászból való túlélő: *„Éhesek voltunk, szomjasak, és levegőnk is alig volt, napjában egyszer engedtek leszállni 10 percre. Az emberek már nem bírták éhességet, mire a csendőrök a harmadik nap egyik faluban főzettek valami levest. Este volt leves osztás úgy, hogy felénk talán jutott. A negyedik nap kezdődött meg a kosztolás. Reggel egy kis fekete és este egy darab kenyeret adtak és egy levest. Az emberek a 14 napig tartó utazás alatt a vagonban teljesen tönkrementek, s ekkor már megkaptuk itt a flekktífuszt.”*¹⁶

Donnerskirchenben a munkaszolgálatosokat egy kiürített majorsági borospincében szállásolták el. Rendkívül gyenge ellátás mellett – napi egyszeri meleg ételként káposztalé vagy marharéppaleves – a munkaszolgálatosok erdőt irtottak, bunkert építettek és sáncoltak. A munkásokkal főleg Nikolaus Schorn, az osztrák SS-parancsnok és egy SA-őr, Otto Seitz kegyetlenkedett. Schorn az őrség tagjait minden megölt munkaszolgálatosért 10 szál cigarettával jutalmazta. A leggyakoribb fertőfehéregyházi halálmek egy budapesti születésű túlélő szerint a következők voltak: *„éhhál, megfagyás, folyóba való bedobás, agyonveretés”*.¹⁷

A tífuszosokat egy, a közeli Purbach am Neusiedler See (Feketeváros) melletti majorság nyitott csűrjében különítették el, ahová beesett a hó, és ahol sem orvos, sem semmiféle gyógyszeres kezelés nem állt rendelkezésükre. A lázas betegeket meztelenül kifestették a hóra; ha még másnap is éltek, agyonlőtték őket. Schorn maga naponta kiment a „kórházba”, és több beteget lelőtt. A többi betegnek mindaddig kint kellett állnia mezítláb, sapka és kabát nélkül a havon, amíg Schorn vizitje lezajlott, és amíg a halottakat a többiek eltemették. A „kórház” tehát a szinte biztos halált jelentette, ezért a munkaszolgálatosok inkább 40-41 fokkal lázzal is dolgozni mentek, mintsem beteget jelentsenek. A „kórházba” került mintegy 400 betegből csupán az a 26 maradt életben, akiket a halottak eltemetésére választottak ki. Ők, a táborban élők szakkifejezésével élve „a temetősök”, szemben a többi beteggel, megőrizhették bakancsukat, és valamivel több ételmet kaptak. A tábor egy Kassáról való túlélő egyszerűen Vernichtungslagernek, azaz megsemmisítő tábornak nevezte.¹⁸

1945 februárjában Donnerskirchen polgármestere panaszt tett Schorn ellen, mivel *„úton-útfélen zsidó hullák”* voltak az utcákon, és a helyiek félték, hogy ők is tífuszosak lesznek. Erre Schornt leváltották. Amikor február 15-én új parancsnok érkezett, a 750 munkaszolgálatosból már csak 283 ember élt. Mások szerint Schorn is tífuszos lett, ezért cserélték le. Az új parancsnok idején az ellátás nagyon sokat javult, a betegeket is visszahozatta a borpincébe, és mindenkit fertőtlenített.

A tábor 1945. március 29-én ürítették ki a Vörös Hadsereg közeledte miatt. A foglyokat, az életben maradt mintegy 200 embert, részben gyalog, részben vonaton Mauthausenbe vitték. A felszabadulás után Purbach mellett mintegy 300 munkaszolgálatos holttestét tárták fel tömegsírokban.

Az exhumálásra 1949 augusztusában került sor. Menetéről és a felmerült nehézségekről Schwarcz Viktor 1949. augusztus 4-én a bécsi magyar követségnek írott leveléből értesülhetünk: ¹⁹

„A budapesti Izr. Szentegylet és hozzátartozók kívánságára, s ezek részbeni anyagi támogatásával elhatározottat a Purbach községben 1945 tavaszán ideiglenesen két tömegsírba zárt kb. 300 magyar zsidó deportáltak kihantolása, s Magyarországra való szállítása.

Ma kapott értesülés szerint a MASPED b[uda]pesti szállítóvállalat egy vagonban feladott címünkre 110 drb. koporsót. Az exhumálás a jövő hét folyamán fog megtörténni Purbach községben az időközben általunk beszerzendő osztrák okmányok beszerzése után.

A szóbanforgó község és más hatóságok csupán a kitárás munkálatainak költségével és az illetékek csökkentésével járul hozzá a költségviseléshez. A hiányzó összeget Bizottságunk viseli.

Bizottságunk kívánatosnak és több okból indokoltnak tartaná, hogy a magyar Követség az így kihantolt és hazaszállításra váró 300 tetem átadása alkalmából a fentnevezett községben hivatalosan is képviseltesse magát és erről az illetékes osztrák és megszálló Hatóságot is értesítse. Tisztelettel kérjük javaslatunkat magukévá tenni.”

A fennmaradt iratanyag tanúsága szerint Schwarcz Viktor még 1950-ben is az általa alapított *Jüdisches K.Z.-Grabstätten-Eruierungs- und Fürsorgekomitee*-t vezette. Továbbra is a holokauszt Ausztriában meggyilkolt magyarországi áldozatainak sírjaival, az áldozatok beazonosításával foglalkozott. 1950-es iratanyaga a témában folytatott kiterjedt levelezése mellett sok halotti listát, tömegsírokban eltemetettek névlistáit is tartalmazza.

Az 1940-es évek második felében Schwarcz Viktor csak egyike volt azoknak a gyakorlatilag önkéntes zsidó közéleti szereplőknek, akik a háború utáni Európában a túlélőket gyámolták, minden lehetséges eszközt és alkalmat megragadva. Személyes példája is egyértelművé teszi azt, hogy a mai napig elterjedt vélekedéssel éles ellentétben a túlélők – hiszen Schwarcz is a holokauszt túlélője volt – a háborút követő években nem csupán passzívan követték sorsuk alakulását, hanem kezükbe vették annak irányítását. Gondoljunk csak Schwarcz mellett a *Bricha* mozgalom önkénteseire, a hontalantáborok zsidó bizottságaiban szerepet vállalókra vagy akár az egyes államokban megalakuló legkülönbözőbb zsidó önszervező szervezetekben dolgozókra.

A Schwarcz által működtetett két bécsi bizottság – a túlélőkkel és vagyonukkal foglalkozó *Landesfürsorge Komitee für Ungarische Deportierte*, valamint az áldozatokkal, de egyben bizonyos szinten a túlélőkkel is foglalkozó *Jüdisches K.Z.-Grabstätten-Eruierungs- und Fürsorgekomitee* – is a háború utáni zsidó önszerveződés tipikus példája. Mindkét bizottság pontosan meghatározott célkitűzésekkel kezdte meg munkáját, és ezekhez kérte minden érdekelt fél, az állami szervek és a zsidó szervezetek vagy akár a háború utáni európai zsidó újrakezdés legfőbb anyagi támogatója, a Joint segítségét. A Schwarcz-féle bizottságoknak ugyan csak töredékesen maradt fenn a levéltári anyaga, mégis jól rekonstruálhatók belőle azok a törekvések, amelyek leginkább jellemezték a holokausztot túlélő európai zsidó közösséget. Emellett megmutatja azt is, hogy maguk a túlélők milyen elszántsággal és elkötelezettséggel vetették bele magukat a háborút követő újrakezdés legfontosabb feladataiba: értve ezalatt a túlélőkről és ezzel párhuzamosan az áldozatokról való gondoskodás legkülönbözőbb aspektusait.

¹ ÁBTL 3.1.9. V-81610. 34. Schwarcz Viktor kérelme a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának, 1946. október 18.

² ÁBTL 3.1.9. V-81610. 31. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának jelentése a Budapesti Államügyészségnek, 1946. június 6.

³ ÁBTL 3.1.9. V-81610. 21–27. Jegyzőkönyv, 1946. június 4.

⁴ A DEGOB tevékenységéről bővebben lásd: Horváth, 1997; 2008: 475–496.

⁵ A *Bricha* (héber, a. m. 'menekülés') a kelet-európai holokauszt-túlélők illegális kivándorlási mozgalma volt a brit mandátum alá tartozó Palesztinába. A második világháborút közvetlenül követő években a Bricha keretében a legkülönbözőbb utakon mintegy 250 ezer illegális bevándorló érkezett Palesztinába, főleg Lengyelországból, Romániából, Magyarországról, Csehszlovákiából és Jugoszláviából. A Kelet-Európából a főleg ausztriai és németországi hontalantáborokba, majd onnan Palesztinába tartó Bricha-útvonal egyik legfontosabb köztes állomása Bécs volt. A Bricháról bővebben lásd: Bauer, 1970.

⁶ Schwarcz ez irányú tárgyalásairól bővebben lásd: Soós, 2009.

⁷ A második világháborút közvetlenül követő zsidóellenes zavargásokról és véres pogromokról bővebben lásd: Standeisky, 2007: 131–173.; Csósz, (é. n.)a; (é. n.)b.

⁸ YVA M.20/181a. 84. Exposé, 1945. november 8.

⁹ YVA M.20/181a. 114. Protokoll, 1945. augusztus 24.

¹⁰ Az 1946. július 4-én lezajlott, több mint 40 áldozatot követelő véres kielcei pogromról bővebben lásd: Gross, 2007: 81–117.

¹¹ YVA M.20/181b. 3. Taetigkeitsbericht, 1946. december 30.

¹² YVA M.20/181b. 86. Programm, 1946. április 16.

¹³ YVA O.5/14. 97–99. Jelentés, 1948. december 8.

¹⁴ A magyar–osztrák határ mentén létrehozott kényszermunkatáborokról lásd: Szita, 1991.

¹⁵ A dőlt betűvel szedett dokumentumszövegeken belüli álló betűs kiemelések itt és a későbbiekben az eredetiből származnak.

¹⁶ MZSL DEGOB jegyzőkönyvek, no. 277, 1945. július 1.

¹⁷ MZSL DEGOB jegyzőkönyvek, no. 2174, 1945. július 16.

¹⁸ MZSL DEGOB jegyzőkönyvek, no. 597, 1945. július 4.

¹⁹ YVA O.5/14. 50. Schwarcz Viktor levele a Magyar Köztársaság bécsi követségének, 1949. augusztus 4.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-81610

Schwarz Viktor

Magyar Zsidó Levéltár (MZSL)

DEGOB jegyzőkönyvek

Yad Vashem Archives (YVA)

M.20

A. Silberschein, Relico Archives, Geneva. 181a-b.

O.5

Tuvia Friedman Collection, Jüdische Historische Dokumentation, Vienna. 12, 14.

Hivatkozott irodalom

-
- Bauer, 1970
Bauer, Yehuda: *Flight and Rescue: Brichah*. New York, Random House.
- Csősz, (é. n.)a
Csősz László: Antiszemita zavargások, pogromok és vérvádak 1945–1948, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek (utolsó letöltés: 2014. augusztus 6.).
- Csősz, (é. n.)b
Csősz László: Népiirtás után: zsidóellenes atrocitások Magyarországon 1945–1948, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=148:nepiirtas-utan-zsidoellenes-atrocitasok-magyarorszag-1945-1948-&catid=15:tanulmanyok (utolsó letöltés: 2014. augusztus 6.).
- Gross, 2007
Gross, Jan T.: *Fear: Anti-Semitism in Poland after Auschwitz*. New York, Random House.
- Horváth, 1997
Horváth Rita: *A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság története, 1944–1952. /MAKOR Magyar Zsidó Levéltári Füzetek, 1./* Budapest, Magyar Zsidó Levéltár.
- Horváth, 2008
Horváth Rita: „A Jewish Historical Commission in Budapest: The Place of the National Relief Committee for Deportees in Hungary [DEGOB] among the Other Large-Scale Historical-Memorial Projects of She’erit Hapletah After the Holocaust (1945–1948)”. In David Bankier – Dan Michman (eds.): *Holocaust Historiography in Context: Emergence, Challenges, Polemics and Achievements*. Jerusalem, Yad Vashem – New York, Bergham Books. 475–496.
- Soós, 2009
Soós Mihály: Az aranyvonat eltűnt kincseinek nyomában: A külföldre hurcolt zsidó vagyon sorsa és Schwarcz Viktor tevékenysége. *Betekintő*, 1. sz. http://www.betekinto.hu/2009_1_soos (utolsó letöltés: 2014. július 8.).
- Standeisky, 2007
Standeisky Éva: *Antiszemitizmusok*. Budapest, Argumentum.
- Szita, 1991
Szita Szabolcs: *Utak a pokolból. Magyar deportáltak az anektált Ausztriában 1944–1945*. Budapest, Metalon.